

Ю. В. УЩАПОВСЬКИЙ, к. е. н., доцент,
Житомирський державний технологічний університет

**ІДЕЇ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ХАРКІВСЬКОГО ПРОФЕСОРА
ВОЛОДИМИРА ЛЕВИТСЬКОГО (1854–1939)**

Криза у методології сучасного неокласичного напрямку не лише активізувала формування адекватного методологічного апарату у середовищі прихильників інституціоналізму, але й паралельно пожвавила зацікавлення проблемами його історії [1, с. 29-31; 2, 3]. Дослідження гносеологічних витоків інституціоналізму сприятиме кращому розумінню еволюції економічної науки, дозволить використати втрачені у процесі її розвитку важливі теоретичні елементи для модифікації наявної інституційної парадигми. У цьому контексті не можна оминати увагою досягнення економістів Російської імперії другої половини ХІХ – початку ХХ ст., які поступово набували міжнародного визнання. «В силу відомих історичних причин, – зауважує сучасний російський дослідник Л. Іпполітов, – ці наукові досягнення не набули повноцінного втілення у вітчизняній економічній науці. Тим важливіше, критично переосмисливши, враховувати їх на сучасному етапі розвитку економічної теорії у Росії» [4, с. 57].

Подібного розуміння і уваги вимагають й українські економісти, що творили у царській Росії. На сьогодні існує ціла низка ґрунтовних досліджень з історії економічної думки України ХІХ – початку ХХ ст., але тільки незначна частина з них присвячена дослідженню інституційних аспектів у творчості українських вчених минулого [3, с. 171-234; 5, с. 147-167]. Чільне місце у теоретичній спадщині української економічної науки обіймає науковий доробок економістів Харківського університету. Одним з них є призабута постать Володимира Левитського, здобутки якого в економічній науці, на наш погляд, потребують більш ґрунтовного вивчення.

Метою статті є з'ясування ідей інституціоналізму у науковій спадщині видатного українського економіста Володимира Левитського в контексті його спроби синтезувати методологію неокласиків та німецької історичної школи. У дослідженні увагу буде зосереджено передусім на аналізі неформальних та формальних соціально-економічних інституцій у науковому доробку вченого.

Сьогодні випускника юридичного факультету Новоросійського (Одеського) універси-

тету і професора Харківського університету **Володимира Левитського** (1854–1939) переважно знають як одного із перших, хто запровадив паралельне дослідження проблем економічної історії та історії економічної думки у праці «*Історія політичної економії у зв'язку з історією господарського побуту*» (1914) [6]. До нього подібне дослідження вдалося зробити англійському вченому Дж. Ешлі (1860–1927) [7]. Як засвідчує І.-С. Коропецький, предметом наукових інтересів В. Левитського передусім була економіка сільського господарства [8 с. 28]. На наш погляд, вчений надавав перевагу дослідженню *методологічних аспектів* економічної науки і у цьому контексті аналізував *соціально-економічні інституції*.

Кожна *суспільна наука*, на думку В. Левитського, у своєму розвитку має обов'язково пройти три фази. В перший момент становлення суспільна наука, обов'язково зосереджується на зібранні рецептів, рецензій, настанов у тій чи іншій сфері практичної діяльності. Вчений вважав, що «таку практичну дисципліну можна назвати наукою хіба що у відомому відносному розумінні» [9 с. 232]. Другим етапом історії науки є її поступова трансформація із практичної дисципліни у систему знань, що прагне пояснити певну групу суспільних явищ «з боку їх взаємозв'язку і причинності». Третій етап в історії науки В. Левитський називав методологічною фазою. Він настає тоді, коли науку вже оформлено як чітку систему знань, а тому на порядок денний постають питання межі конкретної галузі знань та її методології. На думку вченого, *політична економія* вже перебуває на відносно пізньому етапі розвитку, хоча й визнає, що вона має певні ускладнення у вирішенні методологічних проблем.

Всі праці з методології Володимира Левитського пронизані прагненням *синтезувати теоретичні висновки вчення неокласиків з концептуальним підходом німецької історичної школи*. Про що він із усією відвертістю говорить у «*Завданнях і методах науки про народне господарство*» (1890) [10 с. 18, 31]. На нашу думку, такий світогляд вченого бере

© Ю. В. Ущатовський, 2011

свої витоки у захопленні соціальним реформізмом Джона Стюарта Мілля, оскільки серед класиків тільки він зробив перші кроки назустріч новоствореній науці – соціології. Соціальна складова творчості Дж. С. Мілля певною мірою пояснює прихильне ставлення українського вченого до методології німецької історичної школи. Крім того, її можна також пояснити стажуванням В. Левитського протягом 1882–1883 рр. в університетах Гейдельберга та Берліну, де він у 1882 р. брав участь в економічному семінарі проф. Г. Шмоллера. Високо ставив В. Левитський також праці Карла Менгера, цінуючи його спроби примирити дедуктивну методологію маргіналізму з індуктивізмом німецької історичної школи. Він підкреслював, що основні методологічні питання в політичній економії «поставлені правильно завдяки, з одного боку, працям історичної школи і, з другого боку, англійській школі теоретиків, із Д. С. Міллем на чолі, а також у самий останній час, школі австрійських теоретиків, блискучим представником яких є віденський професор Карл Менгер» [9 с. 232, 233].

Соціальні явища український вчений розглядав у стилі О. Конта та Дж. С. Мілля як органічну *цілісність*. На його думку, вони мають бути предметом вивчення державних, юридичних, економічних наук. В. Левитський вважав, що між соціальними явищами існують тісні взаємозв'язки і взаємозалежність: «Економічним формам побуту певного часу відповідають аналогічні форми державного устрою і юридичного порядку тощо» [10, с. 25]. Іншою спільною рисою поглядів українського вченого і класичного інституціоналізму є прагнення досліджувати *господарські явища в площині інституцій*: юридичних, політичних, моральних, релігійних тощо. Він вважав, що розвиток кожної інституції підпорядкований причинно-наслідковим зв'язкам *історичної еволюції*. Дослідження законів, що обумовлюють такі зв'язки мають бути предметом аналізу кожної науки, яка вивчає суспільство.

Розуміючи цілісність суспільства як об'єкта дослідження, вчений виправдовує його вивчення частинами, оскільки вважає, що такий підхід відповідає «будові пізнавальних властивостей людини». Доказом цього, на думку В. Левитського, є наявність окремих суспільних наук та поразка зусиль у створенні єдиної соціальної науки, яка б пояснювала суспільство у його цілісності.

Паралельне існування наук про суспільство сприятливо впливає на їхній розвиток,

оскільки вони збагачуються, використовуючи здобутки одна одної. В. Левитський зауважує: «Економічні вчення про ренту, прибуток, процент, заробітну плату – ґрунтуються на передбаченні існування інституту приватної власності, певної психічної мотивації, що керує господарською діяльністю» [10, с. 30].

Науку про народне господарство (політичну економію), в залежності від специфіки вивчення господарських явищ (в статичній, чи динамічній) – Володимир Левитський поділяє на *теоретичну економію* та *господарську історію*. Проміжну позицію між ним він відводить *господарській статистиці*, яка одночасно досліджує господарські явища як у становищі спокою, так і в стані динаміки. Підкреслимо, що вчений чудово розумів поділ теоретичної економії на *позитивну* і *нормативну* частини: «Наука про народне господарство, як наука теоретико-практична, має ще одне завдання, яке полягає не у вивченні того «що є», а того «що має бути». Остання категорія економічних знань складає предмет *господарської політики* – особливої науки, яка передбачає вже вивчення явищ, як у процесі їх існування, так і у процесі їх розвитку та має за мету окреслити бажані, з точки зору добробуту людини, зміни у складі господарського життя» [10, с. 34].

На думку В. Левитського, «історичний характер теоретичної економії заперечують не тільки економісти німецької історичної школи, які намагаються подати її у вигляді низки абстракцій, < ... > але навіть багато з вчених, хто бере під захист теоретичну економію» [10, с. 37], а тому він присвятив окрему главу свого дослідження цьому важливому аспекту економічної науки. Передусім він дорікає Карлу Менгеру, який, визнаючи необхідність у теорії народного господарства брати до уваги факти історичного розвитку народів, у законах теоретичної економії відводить «*умовам місця, часу та історичного розвитку*» другорядну роль «модифікації господарських явищ» [10, с. 37, 40] (курсив наш – Ю. У.). Він зауважує, що *відмінності теоретичного й історичного аналізу* полягають не у тому, як думає К. Менгер, що історія господарства вивчає індивідуальні, а теоретична економія – типові явища. Основна відмінність, на думку В. Левитського, у тому що «предметом господарської історії в однаковій мірі є типові та індивідуальні явища господарського життя, але історія досліджує їх з боку самого процесу їх розвитку та перетворення одних форм таких явищ у інші (соціальна динаміка), тоді коли

теоретична економія досліджує господарські явища даного історичного типу господарського устрою < ... > зв'язки та закономірності між ними» [10, с. 61] у статичному стані.

В. Левитський у питанні історичних складових економічної науки стає на бік німецької історичної школи. Господарські явища, на думку вченого, належать до *категорій історичних явищ* і постійно змінюються в процесі «культурного розвитку народу», а тому підкреслює: «Жодна система економічних теорій, якщо вона тільки бере до уваги історично сформовані господарські стосунки, не може бути універсальною теорією господарства, <...> а неминує буде тільки теорією господарства певної історичної формації» [10, с. 42]. Визнає В. Левитський також заслуги «економістів соціалістичної школи» – К. Маркса та К. Родбертуса. Він вважає, що вони вперше, на основі порівняльно-історичного аналізу, узгодили господарські форми побуту різних народів з теоретичними висновками політичної економії і встановили основні типи державного устрою, які історично змінювали один одного [10, с. 48-49; 11, с. 583].

На нашу думку, *інституційну структуру* економіки в теоретичній концепції вченого найкраще досліджувати у контексті історичної еволюції господарства. На підставі характеристики історичної складової у поглядах представників основних економічних шкіл, Володимир Левитський виокремлює у історичній еволюції європейських народів три *основних типи господарств*: 1) ойкосне (домашнє) господарство Давньої Греції і Риму; 2) феодальне господарство середньовіччя; 3) мінове, грошове, або капіталістичне господарство нових часів. Вони відрізняються один від одного формами виробництва, розподілу і обігу господарських благ; а форми, в свою чергу, мають відмінності у соціальних, політичних та юридичних умовах побуту, у рівні розвитку технічних знань [10, с. 52-56]. Отже, критерієм поділу історії господарства на три періоди у В. Левитського є основні риси *політичного, правового та господарського життя, що укорінені у відносинах виробництва, розподілу й обігу господарських благ*, які фактично є *інституційним середовищем* господарської діяльності.

У другій половині XIX ст. в університетах господарська діяльність держави вивчалась в курсі поліцейського права. До викладання зазначеної дисципліни були долучені відомі економісти. Серед них був і В. Левитський,

який заступив у 1893 р. у Харківському університеті посаду професора поліцейського права. Найвиразніше погляди В. Левитського щодо держави та її економічної політики простежуються у статті «Предмет, задача і метод науки поліцейського права» (1894), яка фактично була його вступною лекцією з курсу поліцейського права.

В. Левитського не влаштовувало традиційне розширене розуміння предмету поліцейського права. Він пропонував із системи цієї дисципліни виділити адміністративне право та поліцію безпеки до окремого розділу наук про державу. Натомість за поліцейським правом він прагнув залишити його економічну складову, підсиливши її питаннями народної освіти, «народної моралі та деякими іншими питаннями етичного плану». Отже, предметом поліцейського права у В. Левитського є «економічні й етичні відносини у сучасному суспільстві, тією мірою, у якій вони є об'єктом державного втручання і впливу» [9, с. 254]. На нашу думку, у такому розумінні *поліцейське право* покликане вивчати *інституційні складові народного господарства*. Він розглядав його як частину соціології та як науку близьку до політичної економії. В. Левитський підкреслює: «Політична економія вивчає господарські явища у чистому вигляді, ізолюючи шляхом абстракції ці останні від явищ *правових і моральних*. < ... > Поліцейське право досліджує явища суспільно-господарського життя у їх *конкретних формах*, у тому вигляді, як вони постають не тільки під впливом економічних факторів, але й усіх інших умов, що складають життя суспільства, і головним чином урядового втручання» [9, с. 254].

У контексті капіталістичного господарства вчений виокремлював три *сфери господарських відносин*, які складають: 1) приватне господарство, 2) суспільне господарство, 3) державне господарство. До приватного господарства він зараховував всяке окремо взяте промислове підприємство. Суспільно-господарський поділ праці зв'язує різноманітні підприємства в цілісність суспільного господарства. *Державу* В. Левитський розглядав не тільки як політичний, але й як господарський союз. Незалежно від рівня втручання держави в господарське життя, вона має виконувати певні господарські функції, які полягають: «в отриманні державою господарських благ за встановленим масштабом, що визначається панівною системою податків, від окремих приватних господарств і використання їх на потреби суспільст-

ва. Державно-господарські інтереси визначаються зовнішнім авторитетом влади» [10, с. 67]. Таким чином, розподіл на прибуток, ренту і заробітну плату не є кінцевим: держава втручається в розподіл національного доходу. Розподіл, на думку вченого, *відбувається через прямі та непрямі податки у пропорціях, які окреслені впливом інституцій того чи іншого суспільного класу*.

Вихідні моменти розподілу благ у В. Левитського визначають критерії поділу на *державний* і *суспільно-господарський*. Державний розподіл здійснюється на основі законодавчих норм і керується при цьому державними інтересами, чи інтересами суспільства. Натомість суспільно-господарський розподіл перебуває під впливом конкуренції (а отже, – економічних законів) та є результатом дії приватних господарських інтересів. В. Левитський вважає зазначені особливості розподілу підставою для побудови відмінних систем: 1) теорії суспільного господарства, 2) теорії державного господарства, яку він називав такою наукою про фінанси. Ми вважаємо, що подібна класифікація зроблена під впливом захоплення вченого ідеями Дітцеля, який писав: «Свобода господарювання і суперництво складають, так би мовити, червону нитку, що вирізняє сферу суспільного господарства від державного» [10, с. 80].

Отже, В. Левитський основним предметом поліцейського права вважає: «державне втручання у діяльність приватних осіб та спілок, що втілене у *формах законодавчої та адміністративної діяльності*» [9, с. 234-235]. Крім того, на його думку, поліцейське право не може обмежуватися тільки питаннями державного втручання, а має також вивчати самостійну діяльність спілок кооперацій, товариств в контексті заохочення приватної ініціативи.

Окреме місце вчений приділяв аналізу *функції держави у контексті її історичної еволюції*. Він зауважує, що в епоху слабкої державної влади формування *законодавчих норм* належало певним прошаркам суспільства, а також релігійним та професійним товариствам, які поширювали їхню регламентуючу дію лише на окремі суспільні сфери. На зміну такому *соціальному порядку* приходять режим виключного панування держави у всіх сферах громадського й господарського життя. Такий історичний період крайнього і всебічного втручання держави В. Левитський називає «епохою поліцейської держави». Державна влада у Західній Європі сформувалася завдяки

взаємодії землевласників землеробських територій та корпорацій промисловців у містах. Від феодальної епохи держава успадкувала крайню регламентацію суспільного та господарського життя. На перший план висувуються проблеми наповнення державної скарбниці, а тому, на думку вченого, фінансові інтереси держави спонукають розвиток її фінансової та фінансової політики. Необхідність жорсткого державного втручання посилювалася також відсутністю безпеки особистості та майна населення, без якої неможлива будь-яка господарська діяльність. В. Левитський підкреслює: «Економічні, фізичні і духовні інтереси суспільства – все це зробилося предметом детальної регламентації, посиленої уваги, безпосереднього управління з боку державної влади. При цьому права особистості і суспільної самодіяльності не бралися до уваги» [9, с. 237].

Нормотворча політика «поліцейської держави» викликала спротив державному втручання, що втілювався в економічній *концепції «laissez faire»* фізіократів та фритредерів. Справедливо засуджуючи крайні прояви державного втручання, економісти ліберального напрямку відкрили закони господарського життя, які повинні бути основою для прийняття урядових рішень. Проте, на думку В. Левитського, вони вдалися до інших крайнощів, відкидаючи важливість держави в господарському житті. Концепції «laissez faire» В. Левитський протиставляє школу *природного права та камералістики*, які, на його думку, заклали основи перших трактатів з поліцейського права. Перша з них вважала, що обов'язком держави є забезпечення людині щастя і добробуту; а друга – що від добробуту суспільства залежить безпека і могутність держави. Приблизно до кінця XVIII ст. поліцейське право існувало у вигляді «чисто практичної та емпіричної дисципліни».

Становлення *політичної економії* В. Левитський розглядав як важливий етап у розвитку поліцейського права. Він підкреслював: «Переворот, що зробила політична економія у суспільних науках, можна порівняти з тими радикальними змінами, які викликані були у медицині появою фізіології та анатомії» [9, с. 241]. В державних науках вчений підкреслює здобутки науки *державного права*, яке розмежувало владу на законодавчу і виконавчу та встановило чіткі межі державного втручання, гарантуючи права особистості та приватного життя. Зазначені здобутки значно поліпшили державне управління.

Володимир Левитський розглядав *державне господарство* разом з *господарством суспільним* як інтегральні частини цілісного *народного господарства*. «Господарські відносини, – вважав В. Левитський, взагалі перебувають в органічному зв'язку з усім складом культурного життя суспільства, зокрема – норів, релігії, звичаїв, а також етнографічних та інших властивостей людських рас» [10, с. 83]. Теорія суспільного господарства вивчає тільки абстрактний бік господарського життя у його конкретній історичній формі, а тому змушена відволікатися від моральних політичних, правових його аспектів. На його думку, щоб вивчити особливості народного господарства, слід в основу дедуктивної методології покласти чинники історичного характеру (інституції – Ю. У.), які можуть описати господарський лад: «інститут приватної власності, притаманне кожному індивідууму відчуття самозбереження і звідси прагнення до можливо досконалого здійснення господарських інтересів, свобода господарської діяльності і суперництво» [10, с. 83].

Безпосередньому зближенню наукових здобутків політичної економії та державного права, поліцейське право, на думку вченого, має завдячувати історичній школі політичної економії. Як ми вже зазначали, В. Левитський прагнув примирити абстрактну методологію класичної школи з індуктивізмом німецької історичної школи. Надбанням історичної школи він вважав: 1) вивчення «господарських явищ і відносин у зв'язку з впливом норів, звичаїв, *правових форм, законодавства* і національних особливостей народів»; 2) висвітлення «етичного значення культурної держави, як органа *соціальних реформ*, завдання якого пом'якшити пряму боротьбу за існування шляхом *встановлення у суспільних відносинах основ етики і справедливості*, поруч з дієвою роллю у цьому напрямі особистої і громадської самодіяльності» (курсив наш – Ю. У.) [9, с. 242].

Приділяв увагу В. Левитський і проблемі *імплементації інституцій* державною владою. Поліцейське право він вважав наукою передусім практичною, а тому закликав в економічній політиці добре вивчати «об'єкти державного чи суспільного впливу», оскільки «тільки після того, як буде вивчена природа фактичних суспільних відносин, які вимагають державного втручання чи відповідних форм суспільної самодіяльності, – можна віднайти доцільний засіб» [9, с. 249].

Вчений рекомендував звертатися до позитивного міжнародного досвіду, особливо у випадках, коли це стосується вирішення схожих проблем. Проте В. Левитський застерігав від необдуманого запозичення досвіду, «оскільки дуже часто буває, що один і той самий захід, за неоднакових суспільних умов та різній народній психології, може мати у різних народів неоднакові наслідки» [9, с. 251].

«Пересадка інституцій» із «неоднорідного суспільного середовища» може мати негативні наслідки, якщо не спирається на ретельне вивчення особливостей культури, розвитку, суспільних умов як того суспільства, звідки вона запозичується, так і того суспільства, куди вона здійснюється. Фактично вчений закликав до вивчення, за сучасною термінологією, – *інституційного середовища*, перед імплантацією інституцій.

Володимир Левитський також порушив важливу проблему *формалізації неформальних інституцій*: «Часто так буває, що дане суспільне явище, яке вимагає законодавчого втручання, є національною особливістю даного народу, або викликане особливою комбінацією суспільних умов, які не зустрічаються у інших народів <...> Тоді дослідження має скеровуватися на вивчення спеціальних умов, що викликали дану спільну біду, чи безлад, у всій його побутовій обстановці, щоб віднайти форму державного сприяння, що відповідає особливостям даного випадку» [9, с. 251].

Таким чином, Володимир Левитський у спробі синтезу теоретичних висновків вчення неокласиків з концептуальним підходом німецької історичної школи проявив оригінальність у розумінні соціально-економічних інституцій. Методологічне примирення він прагнув здійснити на основі концепції соціальної статистики та динаміки.

З інституціоналізмом вченого поєднує: 1) цілісність сприйняття економічних явищ; 2) прагнення досліджувати *господарські явища в площині інституцій*: юридичних, політичних, моральних, релігійних тощо; 3) еволюціонізм (підпорядкованість розвитку кожної інституції причинно-наслідковим зв'язкам історичної еволюції); 4) підтримка і заохочення міждисциплінарного підходу, який сприяє взаємозбагаченню соціальних наук.

Критерієм поділу історичних періодів розвитку господарства у В. Левитського є *інституційне середовище* господарської діяльності. Через призму *впливу інституцій суспільних класів* вчений підходить до проблеми роз-

поділу, функцій держави у контексті її історичної еволюції. Він одним з перших порушив проблему *імплементації інституцій та формалізації* укорінених у суспільстві норм і звичаїв державною владою.

Література

1. Ходжсон Джефери. Экономическая теория и институты: Манифест современной институциональной экономической теории / Пер. с англ. – М.: Дело, 2003. – 464 с.

2. Нуреев Р.М. Очерки по истории институционализма / Р. М. Нуреев. – Ростов н/Д: Из-во «Содействие – XXI век»; Гуманитарные перспективы, 2010. – 415 с.: ил.

3. Гайдай Т. В. Парадигма інституціоналізму: методологічний контекст: монографія / Т. В. Гайдай. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 296 с.

4. Ипполитов Л. Зарождение институционалистской экономической теории в России (об одной методологической дискуссии 1920-х годов) // Вестник института экономики. – 2008. – №4.

5. Леоненко П. М. Методологічні аспекти

історії української економічної думки (XIX–XX ст.). Монографія. – К.: ІАЕУААН, 2004. – 434 с.

6. Левитский В. Ф. История хозяйственного быта в связи с историей политической экономии. 2-е изд. – Харьков, 1914. – 486 с.

7. Эшли Дж. Экономическая история Англии в связи с экономической теорией: Пер. с англ. – СПб., 1897.

8. Коропецький І.-С. Українські економісти XIX століття та західна наука. – К.: «Либідь», 1993. – 187 с.

9. Левитский В. Ф. Предмет, задача и метод науки полицейского права // Записки Императорского Харьковского университета. Кн. 1. – Харьков, 1894. – С.231–255.

10. Левитский В. Задачи и методы науки о народном хозяйстве. – Ярославль, 1890. – 258 с.

11. Левитский В. Вопрос о методе политической экономии в новейшей германской литературе // Юридический вестник. Изд. Моск. Юридич. Общества. – №9. – 1884. – С. 581-605.

Статья поступила в редакцию 17.06.2011

УДК 330.837

А.Н. ПИЛИПЕНКО, к.э.н., доцент,

Н.И. ЛИТВИНЕНКО, к.э.н., доцент,

ГВУЗ «Национальный горный университет»

ИССЛЕДОВАНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ МЕНТАЛЬНОСТИ И ИСТОРИЧЕСКИЙ ПОДХОД

В свое время великий австрийский экономист Й. Шумпетер совершил удивительное признание, отметив, что если бы ему пришлось заниматься экономической наукой заново, и для этого была бы предоставлена возможность выбора только одной из трех областей анализа, то выбор бы пал на экономическую историю [1].

Сегодня мы имеем возможность по достоинству оценить это признание. Системная трансформация, охватившая постсоциалистический мир, неудачные попытки государств в короткие сроки преобразовать свою институциональную структуру, постепенно привели к новому пониманию всей сложности протекания экономических процессов. Стало очевидным, что без познания исторических особенностей развития каждой конкретной страны, без понимания специфики формирования ее мен-

тальности невозможно осуществить эффективные реформы.

Обращаясь к проблемам трансформации экономики Украины, следует отметить недостаточное внимание экономистов к ее историческому прошлому. Используя распространенный в обыденном сознании стереотип представления украинцев как индивидуалистической нации, мы ожидали очень быстрой либерализации ее экономических и политических институтов. Но оказалось, что исторически сложившиеся ментальные модели поведения хозяйствующих субъектов явно не согласуются с требованиями либерализма.

Целью данной статьи является выявление ментальных особенностей современных украинцев, их ценностных ориентаций на при-

© А.Н. Пилипенко, Н.И. Литвиненко, 2011

.....
<http://www.donntu.edu.ua> / «Библиотека»/ «Информационные ресурсы»

<http://www.instud.org>, http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Npdntu_ekon/